

Jordbruksutskottets betänkande

1981/82: 2

om bestrålning av livsmedel

Motionerna

I motion 1980/81:213 av Kerstin Anér (fp) yrkas att riksdagen hos regeringen anhåller att livsmedelsverket ges i uppdrag att undersöka effekterna av bestrålning av livsmedel.

I motion 1980/81:387 av Margot Wallström m. fl. (s) yrkas att riksdagen hos regeringen begär en utredning angående bestrålning av livsmedel.

I motion 1980/81:1365 av Anna Eliasson m. fl. (c) yrkas att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anføres om strålbehandling av livsmedel.

I motion 1980/81:1371 av Gunnel Jonäng (c) yrkas att riksdagen hos regeringen begär att strålbehandlade livsmedel ej får produceras eller importeras så länge effekterna av desamma ej tillräckligt klarlagts.

Gällande ordning

Enligt 11 § livsmedelslagen (1971:511) kan regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer förbjuda eller föreskriva villkor för hantering eller införsel till riket av visst slag av livsmedel, om det är påkallat från hälso- eller näringssynpunkt.

I 16 § nyssnämnda lag stadgas vidare bl. a. att livsmedel inte får saluhållas om det kan antas vara otjänligt som människoföda. I förarbetena till livsmedelslagen uttalade departementschefen (prop 1971:61, s. 215) att ett saluförbud bl. a. kan behövas i fall då man kan misstänka att visst livsmedel utsatts för radioaktiv bestrålning i för hög grad.

Med stöd av livsmedelslagen (1971:511) stadgas i 10 § livsmedelskungörelsen (1971:807) att livsmedel ej får behandlas med joniserande strålning utan tillstånd av livsmedelsverket.

Enligt gällande instruktion (1971:808) är statens livsmedelsverk central förvaltningsmyndighet för ärenden som rör livsmedel, i den mån handläggningen av sådana ärenden icke ankommer på annan statlig myndighet. Det åligger enligt 3 § instruktionen verket särskilt bl. a. att ha tillsyn över efterlevnaden av livsmedelslagen (1971:511) och i anslutning därtill meddelade föreskrifter, att leda, samordna och övervaka det livsmedelshygieniska arbetet, att meddela råd och anvisningar inom livsmedelsområdet samt att verkställa utredningar och praktiskt vetenskapliga undersökningar om livsmedels allmänna beskaffenhet och värde från näringssynpunkt.

Remissyttranden

Utskottet har hämtat yttranden över motionerna från socialstyrelsen, lantbruksstyrelsen, statens jordbruksnämnd, Sveriges lantbruksuniversitet, statens livsmedelsverk, statens strålskyddsinstitut, generaltullstyrelsen, radiobiologiska utredningen, Lantbrukarnas Riksförbund (LRF), Sveriges Frukt- och Grönsaksdistributörer och Sveriges Grossistförbund.

I fråga om behovet av ytterligare undersökningar rörande effekterna av bestrålning av livsmedel anför *statens livsmedelsverk* att verket sedan länge följt utvecklingen när det gäller bestrålning av livsmedel. När det gäller hälsosamheten har, sedan år 1976, STU stött deltagande av en person från livsmedelsverket i IFIP (International Food Irradiation Project). IFIP har som uteslutande uppgift att studera hälsosamheten hos bestrålade livsmedel. IFIP har genom OECD fått medel för ändamålet från ett flertal länder, däribland de nordiska länderna. Livsmedelsverket anser att frågan om hälsosamheten med bestrålade livsmedel är tillräckligt studerad genom forskning i flera länder och genom internationella organ som OECD, WHO, FAO och IAEA samt Codex Alimentarius Commission. Bestralning av livsmedel i rimliga doser och på rimliga energinivåer är ofarlig. Verket kan inte finna att bestrålning av livsmedel leder till risker som är större än vid andra processer som livsmedel konventionellt utsätts för. Viss forskning och undersökning av svenska förhållanden kan dock enligt verkets mening vara motiverad.

Även *Sveriges lantbruksuniversitet (SLU)* vitsordar att en omfattande forskning rörande s. k. strålkonservering av livsmedel skett sedan slutet av 1940-talet utan att några skadliga eller negativa effekter hittills kunnat konstateras. SLU framhåller att forskningen på förevarande område naturligtvis måste fortsätta. Det är dock orealistiskt att tänka sig att Sverige skulle kunna gå i land med uppgiften att utreda och utforska alla konsekvenser av strålbehandling av livsmedel. En utredning torde därför inte ge någon ny kunskap om vilken forskning som bedrivs. Däremot torde vissa delar av detta stora problemkomplex kunna bli föremål för ökade svenska forskningsinsatser.

Naturligtvis skall frågor om bestrålning av livsmedel bevakas noga från svensk sida. Inte minst gäller detta den import av sådana livsmedel som kan väntas och den därmed sammanhängande frågan om internationella överenskommelser om doser, märkning m. m. Dessa frågor har tidigare handlagts av statens livsmedelsverk. SLU anser att livsmedelsverket även i framtiden bör bli en sammanhållande och kontrollerande myndighet när det gäller alla frågor om strålkonservering av livsmedel.

Lantbruksstyrelsen påpekar att strålbehandling av livsmedel enligt vad styrelsen har sig bekant inte förekommer i produktionsledet i vårt land. Även *socialstyrelsen* anför att strålbehandling av livsmedel som metod att öka hållbarheten såvitt styrelsen vet inte används i Sverige. Enligt vad styrelsen

inhämtat medför strålbehandling av livsmedel inga risker för konsumenterna från strålskyddssynpunkt. När det gäller strålbehandlingens effekter på bakteriefloran i det behandlade livsmedlet finns det dock enligt verkets mening anledning att vara observant på eventuella icke önskade verkningar av bestrålningen. Exempel på sådana verkningar skulle kunna vara avdödning av de illaluktande bakterier som fyller en funktion genom att indikera förskämning av ett livsmedel. Vidare kan ofarliga bakteriestammar som hindrar tillväxt av patogena bakterier slås ut. Styrelsen anser därför att det är angeläget att Sverige (livsmedelsverket) tar del av de erfarenheter som gjorts i andra länder om strålbehandling som pastöriseringsmetod vad avser bakteriologiska effekter. Vidare bör undersökas om det finns behov av forskning och utarbetande av regler samt information anpassade till specifika svenska förhållanden.

Statens strålskyddsinstitut anser det viktigt att framhålla att vid användning av gängse teknik för bestrålning av livsmedel med energi av några MeV blir det bestrålade materialet inte radioaktivt. När radioaktiva ämnen används som strålkälla är källan så inkapslad att det bestrålade materialet inte skall kunna bli förorenat av det radioaktiva ämnet. Detta förutsätter dock en fortlöpande kontroll av strålkällans inkapsling.

De risker som kan uppstå till följd av användning av bestrålade livsmedel är således inte strålrisker och faller därför utanför strålskyddsinstitutets kompetensområde.

För att kunna ge de mycket stora stråldoser som erfordras (upp till storleksordningen 10 000 gray) för strålbehandling av livsmedel krävs mycket stora strålkällor. Detta ställer stora krav på strålskyddet och försummelse därav innebär stora risker för personal som arbetar med anläggningen. Med lämpligt utformade tekniska skyddsanordningar kombinerade med administrativa regler kan emellertid strålskyddsproblemen lösas.

Radiobiologiska utredningen konstaterar att det i Sverige praktiskt taget inte alls bedrivs någon forskning beträffande strålkonsivering av livsmedel. Viss bevakning av utvecklingen internationellt sker genom livsmedelsverket och styrelsen för teknisk utveckling.

En viktig aspekt gäller möjligheten att kontrollera om importerade livsmedel utsatts för bestrålning. Som påpekas i motion nr 387 existerar inte denna möjlighet i dag. Viss forskning har bedrivits såväl i Sverige som i flera andra länder i syfte att få fram kemiska detekteringsmetoder men utan framgång. I Sverige har denna forskning i stort sett upphört. Ett aktivt forsknings- och utvecklingsarbete torde kräva betydande resurser, bl. a. tillgång till en lämplig strålkälla (accelerator). Denna fråga har ej varit föremål för någon speciell behandling av utredningen.

Statens jordbruksnämnd hyser förståelse för vad motionärerna har anfört och tillstyrker för sin del det bland dem dominerande förslaget att frågan om vilka effekter bestrålning kan ha på livsmedel utreds. Uppdraget torde i

första hand böra ges till statens livsmedelsverk.

Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) delar motionärernas oro för att importerade bestrålade livsmedel kommer att finnas i handeln i alltmer ökande omfattning utan att konsumenterna får kännedom därom. Såvitt LRF kan finna, råder det också delade meningar om möjligheterna att märka bestrålade livsmedel, varför det är angeläget att snarast söka få till stånd tillförlitliga metoder för analys och märkning av bestrålade livsmedel, så att konsumenten själv kan avgöra sitt val av livsmedel.

Beträffande önskemålen om ytterligare forskning rörande bestrålning av livsmedel och ravaror rekommenderar LRF kompletterande undersökningar för svenska förhållanden, utöver den kunskap som samlats i bl. a. olika FN-organs regi. Enligt LRF:s mening bör man iaktta försiktighet så länge det inte helt klarlagts vilka förändringar som sker i livsmedlen vid bestrålning. LRF tillstyrker därför att den i motionerna begärda utredningen kommer till stånd för att ge underlag för nödvändiga politiska beslut.

Sveriges Grossistförbund framhåller att bestrålning av livsmedel för ökad hållbarhet är en i kommersiella sammanhang relativt oprövad behandlings- och konserveringsmetod. Enligt förbundets uppfattning föreligger i dag inte sådana erfarenheter av metoden, att bestrålade livsmedel tveklöst kan godkännas för konsumtion. Förbundet ansluter sig därför till den i motion 1980/81:387 gjorda hemställan att riksdagen hos regeringen anhåller om att livsmedelsverket (eller annan expertis) ges i uppdrag att undersöka effekterna av bestrålning av livsmedel.

En sådan utredning bör för stunden enbart koncentrera sig på huvudfrågan, nämligen om bestrålade livsmedel kan medföra medicinska risker eller inte. Skulle utredningen komma till resultatet att några medicinska risker inte föreligger vid konsumtion av bestrålade livsmedel, kan övriga frågor kring dessa tas upp till förnyad diskussion och prövning.

Även *Sveriges Frukt- och Grönsaksdistributörer* anser att man ännu vet för litet om effekterna av bestrålning av livsmedel både från hälso- och ekonomiska synpunkter för att kunna ha en definitiv uppfattning i frågan. Det synes därför lämpligt att riksdagen i anledning av motionerna uttalar att livsmedelsverket med största uppmärksamhet bör följa frågan och även aktivt delta i det forsknings- och utredningsarbete som pågår på det internationella planet. Det bör skapas ytterligare klarhet om produkterna innan handeln är beredd att överväga en eventuell introduktion på marknaden. Betydelsefullt blir naturligtvis också de mer slutgiltiga resultat och bedömningar, som man kommer fram till i väl utvecklade industriländer som EG-staterna och USA. Det är vidare av vikt att det fortsatta forsknings- och utvecklingsarbetet, som i första hand skall vara inriktat på metodens lämplighet från hälsosynpunkt, får bedrivas från rent vetenskapliga utgångspunkter och förutsättningslöst.

Vad gäller frågan om ett eventuellt importförbud eller en importkontroll av bestrålade livsmedel m.m. avstyrker

generaltullstyrelsen föreskrifter om sådant förbud eller krav på importmärkning av bestrålade livsmedel m. m. eftersom efterlevnaden av dylika föreskrifter inte kan kontrolleras genom besiktning eller undersökning av varan. Ensidiga svenska åtgärder med avseende på importen av bestrålade livsmedel m. m. – i form av importförbud, importmärkning eller försäkran i samband med import – kan inte göras effektiva. Man kan inte genom sådana åtgärder få kontroll över de varor som bestrålats utan att detta angivits, eftersom man saknar möjligheter att med hjälp av varuundersökning avgöra om bestrålning skett eller ej. Man kan av samma skäl ej heller bedöma riktigheten av en försäkran att en viss vara ej varit bestrålad. För att komma tillrätta med det problem som tagits upp i motionerna bör man enligt styrelsen satsa på ökat internationellt samarbete med sikte på att få bestrålade livsmedel märkta i framställningslandet. Med hänsyn till bestrålningsanläggningarnas karaktär torde anläggningarna som sådana vara föremål för kontroll av hemmamyndigheterna. En utvidgning av kontrollen till att omfatta även de bestrålade produkterna torde därför kunna genomföras relativt enkelt. I detta sammanhang kan även märkningsföreskrifter införas.

Enligt *livsmedelsverket* blir det en fråga för kommerskollegium om en vägran att importera strålkonserverade varor står i samklang med GATT-avtalet. Enligt *Lantbrukarnas Riksförbund* torde det vara att betrakta som ett icke tariffert handelshinder att förbjuda import av bestrålade varor, om internationella organ har gett tillåtelse till strålbehandling. Trots detta är det LRF:s uppfattning att import av bestrålade varor samt användande av bestrålningstekniken i svensk industri måste så långt det är möjligt begränsas tills riskerna bättre klarlagts.

Införande av strålkonserveringstekniken i svensk livsmedelsindustri samt import av strålkonserverade livsmedel kräver således, enligt LRF:s uppfattning, politiskt ställningstagande och bör inte tillåtas så länge tidigare omnämnd utredning pågår och riksdagsbeslut saknas.

Vissa pågående överväganden m.m.

Statens livsmedelsverk ingav våren 1980 en skrivelse till regeringen med förslag till flera ändringar i livsmedelslagstiftningen. Ett av förslagen avser en ändring av bestämmelserna i 10 § livsmedelskungörelsen om joniserande strålning att omfatta även saluhållande för att därigenom tillståndsvänget skall gälla alla bestrålade livsmedel, även importerade. Livsmedelsverkets framställning har remissbehandlats, och ärendet är f. n. föremål för beredning inom jordbruksdepartementet.

Det kan i sammanhanget nämnas att livsmedelsberedningen vid sammanträde i juni i år haft uppe frågan om bestrålning av livsmedel till behandling.

Något tillstånd att behandla livsmedel med joniserande strålning enligt 10 § livsmedelskungörelsen har ännu ej lämnats av livsmedelsverket. Nyligen har emellertid Nordfalks AB i Mölndal, som är Skandinavien största importör av naturkryddor, begärt tillstånd av livsmedelsverket att få sterilisera sina produkter med radioaktiv strålning. Företaget vill använda strålsterilisering för att slippa att som nu använda gasen etylenoxid som konserveringsmedel. Ärendet bereds f. n. inom livsmedelsverket.

Metoden med joniserande strålning av livsmedel i konserverande syfte har i sommar formellt godkänts av de internationella organen FAO, IAEA och WHO.

Vid ett ad hoc-möte i Uppsala i början av september detta år med representanter för Nordiska ämbetsmannautskottet för samarbete på livsmedelslagstiftningens område fann man sig från dansk, finsk och norsk sida kunna acceptera joniserande strålning av livsmedel som en godtagbar process. Från svensk sida ansåg man sig på ämbetsmannanivå i avvaktan på bl. a. livsmedelsverkets beslut inte böra ta ställning i denna fråga.

Utskottet

I detta betänkande behandlar utskottet några under allmänna motionstiden 1981 väckta motioner om bestrålning av livsmedel m. m.

I motionerna anförs att försök med bestrålning av livsmedel för att kunna öka dessas hållbarhet och därmed lagringstid har pågått sedan ca 30 år tillbaka. Stora belopp har satsats utomlands på forskning och försök för att utveckla metoden. Under senare tid har ansträngningarna ökat att få metoden internationellt godkänd. De internationella organ som sysslar med livsmedelshygien m. m. har efter hand blivit liberalare gentemot metoden. WHO (Världshälsoorganisationen) uppges t. ex. inte längre betrakta strålbehandling som en livsmedelstillsats utan som en av andra hanteringsformer av livsmedel. Codex Alimentarius Commission har redan utvecklat standard och rekommendationer för bestrålade livsmedel och vidare upprättat förteckning över vissa livsmedel som godkänts för bestrålning. Det är därför troligt att Sverige snart kommer att utsättas för ett allt starkare tryck att importera också bestrålade livsmedel.

Samtliga motionärer uttalar starka farhågor för att bestrålade livsmedel släpps fria på den svenska marknaden innan man är helt säker på att de är ofarliga för konsumtion.

Enligt motion 1980/81:213 måste, innan en metod med radioaktiv bestrålning godkänns i Sverige, betydligt djupare undersökningar göras om en sådan behandlings effekter på livsmedlen och därigenom på människan. De egenskaper hos de bestrålade livsmedlen som bör undersökas är inte bara giftighet eller radioaktivitet. Man måste också veta hur livsmedlens kvalitet i djupare mening påverkas och vad som händer med levande organismer när de bevaras på konstlad väg under en lång tid. Enligt motionärens mening bör

livsmedelsverket ges i uppdrag att göra undersökningar av denna art.

I motion 1980/81:387 framhålls att frågan om bestrålning av livsmedel innehåller många delproblem som behöver behandlas med stort allvar. En utredning bör därför tillsättas med uppgift att skyndsamt arbeta med bl. a. sådana frågor kring bestrålning av livsmedel som rör forskning nationellt och internationellt, internationell utveckling, märkningsbestämmelser och konsumentinflytande, konkurrenssituationen för svensk livsmedelsindustri och lagstiftningsfrågor.

Krav på ytterligare klarlägganden av de riskmoment av olika slag som en strålbehandling av livsmedel kan tänkas innebära förs också fram i motion 1980/81:1365. Enligt motionärernas mening bör från svensk sida en brett upplagd genomgång göras av det aktuella forskningsläget för att närmare belysa på vilka delområden det i dag finns kunskap resp. saknas kunskap om strålbehandling och i syfte att klargöra olika uppfattningar bland experter. Som ett led i intagandet av en mer avvaktande hållning bör en skärpning övervägas av den svenska livsmedelslagstiftningen i syfte att förhindra allt saluhållande av bestrålade livsmedel. Detta skulle innebära att något tillstånd för bestrålade livsmedel inte skulle kunna ges av livsmedelsverket. I motionen framhålls vidare att Sverige i olika internationella sammanhang aktivt bör understödja andra alternativ än strålbehandling för att angripa problem med lagring och hantering av livsmedel, särskilt med avseende på utvecklingsländerna och dessas behov av landsbygdsutveckling för att förbättra de breda folklagens levnadsvillkor.

Även i motion 1980/81:1371 påpekas att frågetecknen rörande effekterna av strålbehandling av livsmedel är många. Motionären anser för sin del att strålbehandlade livsmedel ej bör få produceras i eller importeras till vårt land så länge effekterna av behandlingen ej tillräckligt klarlagts.

Flertalet av de i ärendet hörda remissinstanserna anser att det bör skapas ytterligare klarhet om effekterna av bestrålning av livsmedel innan på detta sätt behandlade produkter introduceras på den svenska marknaden. Det i motionerna allmänt omfattade förslaget om en utredning av hithörande frågor tillstyrks av statens jordbruksnämnd, LRF och Sveriges Grossistförbund. Socialstyrelsen betonar vikten av att man i vårt land tar del av de erfarenheter som gjorts i andra länder om strålbehandling som pastöriseringsmetod i vad avser bakteriologiska effekter. Vidare bör enligt styrelsen undersökas om det finns behov av forskning och utarbetande av regler samt information anpassade till specifika svenska förhållanden. Också livsmedelsverket anser – även om hittillsvarande studier inte gett verket anledning till annan åsikt än att bestrålning av livsmedel i rimliga doser och på rimliga energinivåer är ofarlig – att viss forskning och undersökning av svenska förhållanden kan vara motiverad. Även lantbruksuniversitetet pekar på behovet av ökade forskningsinsatser på området.

Med hänsyn till svårigheterna att kontrollera efterlevnaden avstyrker generaltullstyrelsen införandet av föreskrifter om importförbud eller krav på

märkning av importerade livsmedel. I stället bör man enligt styrelsen satsa på ökat internationellt samarbete med sikte att få bestrålade livsmedel märkta i framställningslandet.

Den av motionärerna och flera remissinstanser uttryckta oron för att bestrålade livsmedel skall introduceras på den svenska marknaden utan att effekterna av ifrågavarande konserveringsmetod är tillräckligt kända har utskottet stor förståelse för. Även om den hittillsvarande forskningen på området inte gett några direkta belägg för metodens farlighet anförs i motionerna och remissyttrandena åtskilliga exempel på frågor som synes kräva ytterligare klarlägganden innan bestrålade livsmedel mera allmänt kan accepteras som inslag på den svenska livsmedelsmarknaden.

I likhet med bl. a. statens jordbruksnämnd och LRF finner utskottet sålunda starka skäl tala för att en allsidig och ingående utredning företas rörande effekterna av bestrålning av livsmedel för att tjäna till vägledning för den fortsatta utvecklingen på området. Utskottet föreslår därför att riksdagen ställer sig bakom kravet på en dylik utredning. Utskottet vill erinra om att statens livsmedelsverk enligt gällande instruktion har ett grundläggande ansvar när det gäller bevakningen av bl. a. hithörande frågor. Det kan diskuteras om den nu förordade undersökningen bör genomföras som en verksutredning eller inom ramen för en mera allsidigt sammansatt utredning med bl. a. parlamentariskt inslag. Utskottet finner dock att det bör ankomma på regeringen att bedöma i vilken form utredningen skall bedrivas. Innan resultatet av den föreslagna utredningen föreligger finns det enligt utskottets mening all anledning att bl. a. iaktta stor restriktivitet vid meddelande av tillstånd till bestrålning av livsmedel i vart land.

Utskottet hemställer

att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet med anledning av motionerna 1980/81:213, 1980/81:387, 1980/81:1365 och 1980/81:1371 anfört om utredning rörande effekterna av bestrålning av livsmedel. m. m.

Stockholm den 27 oktober 1981

På jordbruksutskottets vägnar

EINAR LARSSON

Närvarande: Einar Larsson (c), Svante Lundkvist (s), Arne Andersson i Ljung (m), Maj Britt Theorin (s), Börje StenSSon (fp), Hans Wachtmeister (m), Åke Wictorsson (s), Gunnar Olsson (s), Håkan Strömberg (s), Märta Fredrikson (c), Martin Segerstedt (s), Lennart Brunander (c), Jan Fransson (s), Ingvar Eriksson (m) och Ake Persson (fp).